

פרק י. פוסטמודרניזם – עקרון השיוון ורב-תרבותית

מבוא

בתחילת הפרק הקודם הצגנו את התפיסה הפוסטמודרנית, שמתכחשת למושג אמת וטוענת שכל הכרה (כולל קביעת עובדות) טעונה במטען תרבותי מסוים. התרכזנו בשורשים הפילוסופיים של תפיסה זו, אבל לאמיתו של דבר, יש לה גם שורשים נוספים.

אחד המקורות של המחשבה הפוסטמודרניסטית, הינו הזעזוע שחוו אינטלקטואלים מערביים מזוועות מלחמת עולם השנייה, במיוחד, מהשואה. לכולם היה ברור, שסיבת הטרגדיה היא התנשאות תרבותית וגזענית של אומה אירופית מפותחת ומודרנית. אומה זו, לבנה ותכולת עינים, החליטה יום אחד שהיא מייצגת את הגזע העליון, שנועד בידי הטבע לשלוט על העמים הפרימיטיביים, ה"אונטר-מענטש", כלשונה (תתי-אדם). בהמשך, החליטו מנהיגי גרמניה שזכותו של הגזע העליון להשמיד את הגזעים הנחותים, כמו שמשמידים את המכרסמים המזיקים. התוצאות של התנשאות איומה זו ידועות היטב, כל אחד יכול לראות אותן ביד ושם. אך טבעי הוא, שבתקופה שאחרי המלחמה, הרבה אינטלקטואלים הרגישו שאין דבר גרוע יותר מהתנשאות הגזע הלבן, המתגאה בהשגיו המדעיים, ורואה בגזעים אחרים, אפריקנים ואסיאתיים, בורים חסרי תבונה או טעוני טיפות. אושוויץ וטרבלינקה הביאו את האינטלקטואלים למסקנה פשוטה: מוכרחים לפתח יחס אוהד אל האחר, אל השונה – אחרת האנושות שוב תשקע בדיכוי ובסכסוכים אתניים, שיסתיימו במרחץ דמים.

על בסיס הכרה זו התפתחה גישה של רב-תרבותיות, בה שום תרבות אינה נחשבת לנחותה בפני אחרת, ויש לתת יחס של כבוד לכולם.

האם אין להתייחס למגמה זו כמבורכת?

לכאורה, גם שומרי תורה ומצוות יכולים לאמץ אותה במידת "חכמה בגוים תאמין", כדי שאשכנזים, מזרחיים, חסידיים ומתנגדים, ציונים ואנטי-ציונים ילמדו לקבל את השונה ולחיות לצדו. אין צורך להסכים עם עמדות של כל אחד, רק להתרגל לכך שגישות שונות לחיי תורה ומצוות אינן בהכרח נחותות זו מזו אלא רק שונות זו מזו... אפשר להתווכח על הערכים והדרכים בעבודת ה' גם ללא התנשאות!

אולם עוד לפני שהספקנו לחשוב בכיוון זה, הגישה הפוסטמודרנית צעדה עוד כמה צעדים קדימה. אדם מטבעו לא מסוגל לעצור את מחשבתו במקום אחד ושואף לפתח כל רעיון עד הקצה, גם אם זה מביא אותו לאבסורד. הכל התחיל מהבנה שיש להתייחס לכל התרבויות באופן שווה ובכבוד, ומכאן התקדמו הוגי הדעות הפוסטמודרניים למחשבה שאין להסתפק ב**יחס** שווה, אלא יש להאמין שכל בני אנוש **שוים לחלוטין**. ואם אנחנו רואים הבדלים בתרבות והתנהגות – אלו רק תוצאות של נורמות חברתיות, הרגלים כפויים ודיכוי מתמשך של אליטות השולטות. השאיפה השלטת היום היא מחיקת כל ההבדלים בין בני האדם, כדי שכולם יהיו זהים ממש, וכל הדיבורים על שוני בין העמים ותרבויות, מוגדרים כביטוי לגזענות.

כך התהפכה הקערה על פיה: זה התחיל מקריאה לכבד את השונה באשר הוא, והסתיים ברצון עז למחוק את כל ההבדלים בין בני האדם – **רצון שמאחוריו מסתתר חוסר נכונות לסבול את השונה**.

"נביא" הפוסטמודרניזם וחזונו

בסוף שנות השבעים של המאה הקודמת, כאשר המושג "פוסטמודרניזם" עוד לא היה ידוע לציבור הרחב, והרעיונות שלו היו רק בשלב הגיבוש, כתב ג'ון לנון, המייסד של להקת החיפושיות¹¹⁸ (The Beatles), שיר בשם "דמיין" (אימגין) (Imagin).

ניתן להאזין לשיר בקישור הבא: <https://www.youtube.com/watch?v=YkgkThdzX-8>.

¹¹⁸ הלהקה הבולטת ביותר במוזיקה הפופולרית בשנות ה-60 ו-70. באותם שנים היתה לה השפעה אדירה על נוער באירופה ובאמריקה.

לא הביצוע שחשוב, אלא המלים :

א'. ג'ון לנון. דמיין

Imagine there's no Heaven	דמיין שאין גן עדן
It's easy if you try	זה קל אם תנסה
No hell below us	שאינן שאלות תחתינו
Above us only sky	ממעל דוק עבה
Imagine all the people	דמיין את כל האנשים
Living for today	חיים בשביל היום...
Imagine there's no countries	דמיין שאין מדינות
It isn't hard to do	זה לא דבר קשה
Nothing to kill or die for	שום דבר להרוג או למות למענו
And no religion too	והיעלמות כל הדתות
Imagine all the people	דמיין את כל האנשים
Living life in peace	חיים חיי שלום...
You may say that I'm a dreamer	אולי תאמר שאני סתם חולם
But I'm not the only one	אך אני אינני היחיד
I hope someday you'll join us	מקווה שיום אחד תצטרף אלינו
And the world will be as one	והעולם יחיה כאחד

ב'. זאב מגן¹¹⁹. דמיין (למה נפרדתי מג'ון לנון)

איזה מילים! כל כך מתוקות, כל כך יפות, כל כך חובקות עולם – כל כך נכונות. אנו מסכימים איתן בכל רמ"ח איברינו, מאמצים אותן באופן טבעי, בלי לחשוב אפילו. הן פורטות על הנימים הפנימיים העמוקות ביותר שלנו, הן יוצרות בתוכנו מין כמיהה מעורפלת אך כנה למהו טוב יותר, משהו מושלם. כל מה שלימדו אותנו – אפילו חלק ניכר ממה שאנו מורכבים ממנו – מגיב בהתרגשות רבה למסר הפשוט אך המשכנע בשירתו של ג'ון וכו'.

למעשה, היבטים רבים של חלומי, כפי שהוא מתבטא ב"דמיין", אכן קורמים עור וגידים בכל יום שעובר.

שתבינו: בעיניי חזונו של הנביא לנון אינו אידיאל בכלל. הוא היפוכו של אידיאל. לא רק שאינני רוצה שהוא יתגשם במהרה בימינו – אינני רוצה שהוא יתגשם אף פעם. חלומי של לנון מייצג, בעצם, כניעה לנטיית ההרסניות והאפלות של הנשמה האנושית. המזור הפלאי שהוא מציע לצרות העולם הוא, לאמיתו של דבר, תרופה להמתת-החסד וכו'.

הבלדה היפהפייה של ג'ון הינה צעדת מוות, קינה כוללת לגזע האנושי. התגשמות החלום המובע בה תכלול את הרס החלומות, התקוות, השמחות, וכל הסיבות שיש לכל איש ואישה לחיות.

¹¹⁹ מזרחן, פרופסור, מרצה בכיר בתוכנית ללימודי המזרח התיכון והאסלאם במרכז האקדמי שלם ובאוניברסיטת בר-אילן.

סבי מצד אבי היה יהודי איראני, מעיירה כמאתיים קילומטר דרומית לטהראן, בשם כאשאן. הוא סיפר לי את הסיפור הבא. פעם, עוד בזמן סב סבו, סוחר יהודי מכאשאן גבה סכום גבוה מדי מחכם דת מוסלמי מקומי. השיעי השלו הפך בן לילה למולא המשוגע, ובעוד דמו רותה בעורקיו בתאוות נקם, נשבע על הקוראן הקדוש כי ישלם לשונאיו כגמולם ואף יותר. ויקהל את כל האיאתוללות המתורבשים מארבע כנפות הפלך ויסיתם ויתסיסם, וילכו יהדיו אל הקאאם-מקאם, המושל האזורי. שם הם הצליחו, איכשהו, לשכנע אותו לפרסם צו המורה על אסלומם של כל היהודים – גברים, נשים ומטף – בכוח הזרוע ובחורפת החרב, עד תאריך מסוים. שעת השמד משמשה ובאה, והקהילה היהודית הייתה אוכדת עצות, והעיר כאשאן נבוכה. מה לעשות? כאשר נותרו שבועיים עד למועד הפורענות, קברו הזקנים סוף-סוף מינות ישנות וחשבונות עתיקים, ונועדו בביתו של הרב של כאשאן, לשכס עציה. קינות קוננו, תפילות מולמלו, זעקות נזעקו, תחנונים נצעקו – אך לאף אחד מן המשתתפים לא הייתה הצעה ראויה. כל הנוכחים הסכימו כי חייבים לשגר משלחת למושל, אך איש לא ידע מה בדיוק כדאי להם לומר לו. עמדה האסיפה להתפור, ולפתע אשת הרב – שבמשך הערב כולו חגה עם הפינג'אן בין האורחים המכובדים ומזגה להם תה עם נענע – העזה להפר את שתיקתה המסורתית ולפנות לקהל שאותו רק שירתה עד אז. "השאירו את הדבר לי ולאחיותיי", הודיעה בבטחה. "רק חזרו כשיגיע הזמן לצאת לארמון המושל".

משפחות איראניות הן גדולות, וכעבור זמן לא רב עלה תקתוקם הנעים והמרגיע של גולי יד טווים בפרך לא רק מביתו של הרב, אלא ממרבית הבתים הסמוכים לו. שבע האחיות דגרו על מלאכתן יומם וליל ללא הפוגה וללא לאות. כשהזרו הזקנים כעבור שבוע – בדרכם להפציר במושל שיבטל את הגזירה – הניחה הרבנית לרגליהם שני שטיחים פרסיים אדירי ממדים ומגולגלים, עשויים מן המשי הכאשאני המשובח והמובחר ביותר. "ובכן", היא הסבירה, "כאשר תעמדו לפני המושל, כזאת תעשו...". כעבור ימים מספר ניצבה משלחת השישים המכובדים הרושי הקמטים – לאים ממסעם הארוך על גבי גמלים ופרדות – מול נוכחותו הנשגבה של הוד מעלתו, רועדים כעלה נידף. "בזכותם את זמנכם בכך שנסעתם כל הדרך לכאן", נזף בהם המושל מיניה וביה. "דבר לא ישנה את דעתי. כולכם תהיו מוסלמים טובים עד לתפילות בציבור ביום שישי במסגד. אולם, מאחר שבאתם מרחוק לחלות את פניי, אשחק את המשחק ואקשיב לבקשתכם. נו – מה בפיכם?" הזקנים ניגשו אל הדיוואן של המושל והשתחו אפיים ארצה.

"הוד כבוד רוממותך, צלנו וצורנו, מרם נשטח את שוועתנו לאבק שבין אצבעות רגלי שרפרףך, הנה נא הואלנו – ואנחנו עפר ואפר – להניח לפני הדום רגליך דורון צנוע, כאות הוקרתנו על השנים הרבות והארוכות שבהן זכינו לחסות בצייתנות תחת צל קורתך". המושל אהב מתנות – במיוחד את המתנות שמקבלים ממשלחות גדולות של סוחרים יהודים עשירים ומפוחדים. "די להתרפסות הבוזיה שלכם", אמר. "מה הבאתם לי?" חיש קל הונכסו שני השטיחים אל החצר, ונפרשו על רצפת הצפחה בפני השליט. "בשם הקהילה היהודית של מחוז כאשאן, אנו מבקשים להניח לפני אדוננו רב-החסד את שתי המנחות הדלות הללו, ומבקשים מרום מעלתו לבחור באחת מהן". שני המרבדים היו גדולים, עבים, ארוגים בצפיפות, ועשויים מן המשי האיכותי ביותר. הראשון היה מכוסה ברקמת עלי גביע צבעוניים, ובציורי זהב, איזמרנד וטורקוז, כפתור ופרה, שזורים וסבוכים באשדות גועשים של סיגליות, אשר נעו באורח לוליני אל עבר מרכז המרבד. צלליות מזהירות במבחר אינסופי של מידות, צורות וגוונים צללו פנימה מכל פינה, בכעין קישוט אמנותי המקיף ומבליט מנה עיקרית מפוארת. במרכז נרקם ים כחול עמוק ועוצר נשימה, קצתו שקט וקצתו סוער, קטוע אי מפה ואי משם בשפעת איים זעוריים, עקודים, נקודים וטלואים, כל אי ואי עולם ומלואו בשלל צורות וצבעים, מתנחשלים בדממה באוקיינוס התכלת התהומי. המרבד השני היה... אדום. ולא יותר מזה. השטיח כולו היה מפה רחבת ידיים אחת, אדומה תמימה, משתי ועד ערב. "מה?" שאג המושל. "כיצד העזתם! עלי לערוף את הראש לכולכם בלא שהות כגמול על חוצפתכם! האם אני נראה לכם שומה? איזו מן בחירה היא זו? איזה בן-אדם שפוי לא יבחר בשטיח הראשון – ומי, מבין אלו שלא נסתתרה בינתם, יעדיף את השני?" זקן הנציגים היהודיים ניתק מעמיתו, פסע קדימה, ופנה בדברים אל המושל. "שטיחי המשי, כבוד מעלתך, הם השמחים הנהנים משלטונך הנדיב – מחוז כאשאן. היום מתהדר מחוז זה בקבוצות ועמים מכל צבעי הקשת התרבותית, הלאומית והדתית – מוסלמים, נוצרים, זרתוסטרים, מניכאים, אזארים,

מנדיאנים, תורכמנים, יהודים – ובכך הוא דומה לשטיח הראשון. האם יסכים הוד רוממותך להחליף את השטיח הראשון בשני?"

ברור לכם שאני הייב לשאול: איזה שטיח אתם מעדיפים? איזה עולם אתם מעדיפים? העולם של "דמיין", שבו אף מאפיין משמעותי אינו מכדיל בינינו, שבו "אין מדינות ואין דתות", ובו, כתוצאה מכך, כולם אוהבים באותם המעשים, אותן האהבות, אותן ההשקפות? גן העדן הכיליאסטי החד-מוחי של שירה, עופר ודורון, שבו כל בני-אנוש מתמזגים זה עם זה וכולם עם כולם, כמו מילק שייק ענקי תפל אפרפר? או שמא תעדיפו להיות בתמונת הראי של העולמות הללו? שמא תעדיפו להיות בעולם של שונות מרתקת ורב-גונית מסנוורת, של חברות וקהילות עצמאיות ובעלות כבוד עצמי, אשר מעריכות ומשמרות את ייחודיותן ומתענגות עליה?

בדקו בספרי הביולוגיה: התפלגות התאים מהווה את מנוע הבריאה. שגשוג ההטרוגניות הפנימית הוא לב התהליך של החיים האנושיים – של כל החיים (הגיוון אינו, אם כן, רק "תבלין החיים" – במובן המדעי האמפירי, הוא-הוא יסוד היסודות ועמוד התווך ההכרחי והחיוני של החיים).

כאשר הגוף מפסיק לייצר תאים מגוונים ומתחיל לייצר תאים זהים לחלוטין, הרפואה קובעת שזו מחלת הסרטן הקטלנית. כל התאים הסרטניים הם זהים, התאים הבריאים שונים מגוונים.

הבדלה בין ישראל לעמים – סיכום דברי רבותינו

הבדלת ישראל מן העמים – מקורה וסיבתה

תופעה זו, של הבדלת ישראל מן העמים, יש לעיין בה: האם זו היתה התכנית האלוקית מראש, או שזו באה עקב קלקול האדם. מדברי חז"ל משמע, לכאורה, שהיתה זו התכנית האלוקית, עוד בטרם היות הבריה: "מחשבתן של ישראל קדמה לכל דבר", "בראשית - בשביל ישראל שנקראו ראשית" ועוד כיוצא בזה (קטע ה').

אולם, מדברי הרמח"ל (בקטע ד' בהמשך), משמע, שהתכנית האלוקית היתה יצירת אנושות אחת מעולה, ורק עקב חטאו של אדם הראשון חל הפילוג הזה באנושות: **אנושות מעולה** - ישראל, ואנושות פחותה - אומות העולם.

לדעת הרה"ג רב בנימין אפרתי, בספרו "ייסודות מחשבת ישראל", ניתן לפתור בעיה זו, באם נפרש שחז"ל התכוונו בדבריהם הנ"ל, על תכנון אנושות אחת מעולה שהיא כולה בחינת ישראל, והכנוי ישראל לא בא לכתחילה לעם נפרד, אלא לאנושות במצב מעולה. אלא שאחר החטא, קבל חלק מן האנושות מעלה זו, ובו נתקיימה בחינת ישראל. ניתן ליישב גם על פי דברי הרמח"ל בדרך ד' (קטע ד'), האומר, שגם תכנית זו של אנושות מעולה, כללה שני סוגים: "התולדות האלה שהיה ראוי שיליד, נגזרו ושוערו מלפניו ית' שמו וכו', שיהיו בהם ראשים ונטפלים", ראשים אלה - המה בחינת ישראל (ישראל - לי ראש) והנטפלים - בדרגה פחותה מהם, אך כולם בחינת אנושות מעולה. ואולם, אחר החטא, חל פילוג ממשי באנושות "כמינים מתחלפים לגמרי".

ואכן, בדברו על תקופת העתיד, אומר הרמח"ל (שם סע"ז): "ואולם לעולם הבא (היינו העולם שיבא אחר תחית המתים) לא תמצאנה אומות, זולת ישראל, ולנפש חסידי אומות העולם ינתן מציאות בבחינה נוספת ונספחת על ישראל עצמם, ויהיו נטפלים להם". הרי שסוף מעשה במחשבה תחילה, ומצב זה, שישראל עיקר וחסידי אומות העולם טפלים, היא התכנית מראש, והיא שתהיה בסוף, ורק באמצע חל פרוד קטבי שהינו זמני בלבד. ואמנם, גם פרוד קטבי זמני זה, לא בא במקרה, ובניגוד לתכנית האלוקית, אלא, שעם התכנית האלוקית הקדומה, נוצרה גם תכנית אלטרנטיבית, כפי המצב כיום וכדברי רמח"ל שם: "והנה מתחלת הבריה נזמנו כל הדברים להיותם כן, אם יהיה שיחטא האדם".

בחירת ישראל - על פי מעשי אדם, או על פי רצון עליון

עתה יש לברר: אחר שחטא אדם הראשון, והושפלה האנושות, ובא הצורך לבחור מתוכו את האנושות המעולה: כיצד בוצע ברור זה, האם על פי מעשיהם של בני אדם, והתפתחותם הרוחנית הבחירתית, או על פי הנהגה אלוקית עליונה שאינה תלויה באדם כלל.

לכאורה, יש מחלוקת בין המהר"ל והרמח"ל:

לדעת המהר"ל (קטע ח'): "השם ית' בחר בישראל בעצם ולא בשביל מעשיהם הטובים", "לכן, לא כתב (בתורה) קודם בחירת אברהם (יסוד האומה) מעשיו הטובים. שלא תאמר כי הוא ית' בחר באברהם ובזרעו בשביל מעשיהם" (שם).

לדעת הרמח"ל (קטע ד'): היתה בחירת אברהם כיסוד לאומה נבדלת, בגלל מעשיו הטובים. (אפשרות שעמדה לפני כל באי עולם).

לכאורה, ניתן לומר כי שתי הבעיות הנ"ל (זו שבסעיף הקודם, וזו שבסעיף זה) קשורות זו בזו:

- הסובר כי בחירת ישראל תוכננה מראשית הבריאה, והריהי יצירה אלוקית, יגיע למסקנה כי אין בחירה זו תלויה במעשי בני אדם.
- הסובר כי הצורך בבחירת ישראל מן העמים בא עקב חטאו של אדם הראשון, יגיע למסקנה כי בחירה זו תלויה במעשי בני אדם (היינו, מי שיתקן חטא זה, הוא הנבחר).

מעלת הסגולה ומעלת המעשים הטובים, בישראל

לכל הדעות, מאחר שנבחר אברהם כיסוד האומה, הרי מכאן ואילך בחירתם של ישראל נצחית, ואין לה כל חילוף ותמורה. אולם גם כאן, קיימות שתי גישות, אשר כל אחת מדגישה תופעה מסוימת בבחירת ישראל:

- גישת הכוזרי (קטעי ו' וז'), המדגישה את סגולת ישראל.
- וגישת הרמב"ם (קטע ג') המדגישה את מעשיהם הטובים בקיום תורה ומצוות.

אף כאן: אפשר וגישות אלה קשורות בשתי השאלות הקודמות: גישת הכוזרי סוברת כי בחירת ישראל כולה יצירה אלוקית, ואינה תלויה במהלך של חטא ותיקון או במעשים טובים של האבות, וממילא מודגש יותר הצד הסגולתי, לעומת זאת, גישת הרמב"ם סוברת כי בחירת ישראל באה במהלך חטא ותיקון, ועקב מעשים טובים של האבות, ממילא מודגש יותר הצד המעשי).

ואכן: לדברי הכוזרי, מתחילה סגולת ישראל באדם הראשון, אשר ממנו עוברת היא בתורשה עד אברהם, וכן מאברהם ואילך, ואילו לדברי הרמב"ם (קטע ג') מתחיל יחוד ישראל במתן תורה: "בתורה הזאת הבדילנו הבורא משאר בני העולם", וכמוהו הרס"ג: "אין אומתנו אומה אלא בתורתיה".

אמנם, אלו ואלו דברי אלוקים חיים: מעלת ישראל, מורכבת מסגולה פנימית וממעשים טובים הבאים בבחירה. הסגולה, היא הכח הפוטנציאלי, והמעשים, המה המוציאים סגולה זו אל הפועל. בהתבוננות אל הכח - ישנה הבחנה של הסגולה הקיימת בכל דור ובכל מצב, אולם בהתבוננות אל הפועל, הרי העיקר הוא המעשים הטובים, וכל עוד אין מעשים אלה קיימים, אין הסגולה ניכרת כלל וכאילו אינה במציאות.

על כן: המתבונן אל הכח, אל הסגולה, רואה לפניו הבדל עצום בין ישראל לעמים, בכל מצב. אך המתבונן אל הפועל, אל המציאות המעשית, אינו רואה לפניו - בגלל חוסר חוסר מעשים טובים - הבדל ניכר בין ישראל לעמים.

הסגולה דומה לגרעין הטומן בחובו את תכונות האילן. כל עוד לא יצא גרעין זה אל הפועל, בדמות אילן מניב פרות, אין נראה כל הבדל בינו לבין גרעין של אילן סרק. המזוג של שתי השיטות הנ"ל, רמוז בדברי הרמח"ל (קטע י"ד), ובדברי הרב קוק (קטע ט"ז).

ג'. התורה היא המבדילה בין ישראל לשאר בני האדם

דעו שזאת היא תורת ה' האמתית שנתנה לנו ע"י אדון כל הנביאים הראשונים והאחרונים. שבתורה הזאת הבדילנו הבורא משאר בני העולם שנאמר (דברים י"ד ט"ו) רק באבותיך חשק ה' לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם בכם מכל העמים כיום הזה. ואין זה לפי שהיינו ראויים לכך אלא בחסדו של בורא וטובו שהתחסד אלינו והטיב לנו בשביל שקדמו לאבותנו מעשים

טובים בידיעת הבורא ובעבודתו וגו'. ומפני שיחד אותנו הבורא במצותיו ובחוקותיו והתבארה מעלתנו על זולתנו בכללותיו ובמשפטיו, שנאמר (דברים ד' ח') ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים וגומר, קנאונו העכו"ם כלם על דתנו קנאה גדולה, וילחצו מלכיהם בשבילה לערער עלינו שטנה ואיבה, ורצונם להלחם בה' ולעשות מריבה עמו ואלהים הוא ומי ירב לו. ואין לך זמן מאז שנתנה לנו תורה עד זמננו זה שכל מלך עכו"ם גובר או מתגבר שאין תחלת כוונתו ודעתו לסתור תורתנו וכו'.

רמב"ם, אגרת תימן

- בחירת ישראל באה בגלל מעשים הטובים של אבות האומה, בידיעת הבורא ועבודתו.
- היות ויחוד ישראל בא על ידי התורה, לכן ניסו אומות העולם בכל הדורות לבטל תורה זו או בכח פיזי או על ידי סתירת התורה בטענות וקושיות.

ד'. בחירת ישראל – תוצאה של חטא אדם הראשון

מן הענינים העמוקים שבהנהגתו ית' הוא ענין ישראל ואומות העולם, שמצד טבע האנושי נראה היותם שוים באמת, ומצד עניני התורה הם שונים שינוי גדול ונבדלים כמינים מתחלפים לגמרי. והנה עתה נבאר בענין זה ביאור מספיק, ונפרש מה שבו מתדמים זה לזה, ומה שבו מתחלפים זה מזה:

אדם הראשון קודם חטאו היה במצב עליון מאד ממה שהוא האדם עתה, וכו'. ומדריגת האנושיות לפי המצב ההוא היתה מדריגה נכבדת מאד, ראויה למעלה רמה נצחיית כמו"ש. ואלו לא היה חוטא, היה משתלם ומתעלה עוד עליו על עילוי. והנה באותו המצב הטוב היה לו להוליד תולדות, מספר משוער מחכמתו ית'¹²⁰, על פי אמתת מה שראוי לשלימות הנהנים בטובו ית', והיו כלם נהנים עמו בטוב ההוא.

ואמנם התולדות האלה שהיה ראוי שיוליד, נגזרו ושוערו מלפניו ית' משוערים בהדרגות מיוחדות, פירוש שיהיה בהם ראשיים ונטפלים, שרשים וענפים, נמשכים זה אחר זה בסדר מיוחד כאילנות וענפיהם ומספר האילנות ומספר הענפים הכל משוער בתכלית הדקדוק.

והנה בחטאו ירד מאד ממדריגתו, ונכלל מן החשך והעכירות שיעור גדול וכמש"ל. וכלל המין האנושי ירד ממדריגתו ועמד במדרגה שפלה מאד, בלתי ראויה למעלה הרמה הנצחיית שהתעתד לה בראשונה, ולא נשאר מזומן ומוכן אלא למדריגה פחותה ממנה פחיתות רב, ובבחינה זאת הוליד תולדות בעולם, כלם במדרגה השפלה הזאת שזכרנו וכו'.

והנה נתן הארון ב"ה לפני התולדות ההם שנמצאו באותו הזמן, את הבחירה, שיתחזקו וישתדלו להתעלות מן המדריגה השפלה ולשים עצמם במדריגה העליונה. והניח להם זמן לדבר, כמו ששיערה החכמה העליונה היותו נאות להשתדלות הוזה, ועל דרך מה שִׁמְנַחַת עתה לנו, לשנהיה משיגים השלימות והמדריגה בקיבוץ בְּנֵי העוה"ב כמש"ל. כי הנה כל מה שהוא השתדלות צריך שיהיה לו גבול:

והנה ראתה החכמה העליונה היות ראוי שזה ההשתדלות יתחלק לשרשי וענפיי. פירוש – שיהיה בתחלה זמן ההשתדלות לשרשים שבתולדות, ואחר כך לענפים שבהם וכו'. ולפי סדר ההדרגה, הנה היה ראוי שיוקבעו בראשונה, שרשיהם וראשיהם של תולדות האדם, לעמוד במדריגה מתוקנת, ויעמדו בה הם וענפיהם, כי הענפים ימשכו תמיד אחר השרש.

והנה הגביל הזמן להשתדלות השרשי הוזה, שמי שיזכה [מכלל הנמצאים באותם הזמנים שהיה שער זה נפתח והיה בידם להגיע לזה הענין] ויכין את עצמו כראוי, יקבע לשרש אחד טוב ויקר, מוכן למעלה הרמה, הראויה למי שהוא אדם במצב הטוב ולא אדם במצב המקולקל. וכך ישיג שיותן לו להוציא תולדותיו הראוים לו, כלם בבחינתו, פירוש – באותה המדריגה והמצב שכבר השיג הוא בשרשיותו.

¹²⁰ כלומר, התכנית האלוקית הקדומה נועדה לאנושות שבה מספר מסוים של אישים.

והיה הזמן הזה מאדה"ר עד זמן הפלגה וכו'. וכיון שנתמלא סאתם של הבריות, בזמן הפלגה, שפט במדת משפטו ית' היות ראוי שיגמר זמן ההשתדלות השרשי, ויהיה קצם של הדברים, שיקבע מה שראוי ליקבע בבחינת השרשים, לפי מה שכבר נתגלגל ונהיה עד עת הקץ ההוא. ואז השגיח ית"ש על כל בני האדם, וראה כל המדריגות שהיה ראוי שיקבעו בהם האנשים ההם כפי מעשיהם, וקבעם בהם בבחינת השרשיית כמ"ש.

והנה כפי מה שהונחו הם, כן נגזר עליהם שיהיו מוציאים התולדות, כפי מה שכבר שוער שהיה ראוי לשרש ההוא. ונמצאו כלם מינים קבועים¹²¹ בעולם, כל אחד בחוקו וטבעו, ככל שאר המינים שבבריות, וניתן להם להוציא תולדותיהם בחקם ובחינתם ככל שאר המינים. ואמנם נמצאו כלם לפי המשפט העליון, ראויים לישראל במדריגת האנושית השפלה שהגיעו לה אדה"ר ותולדותיו מפני החטא, ולא גבוהים מזה כלל. ואברהם לבדו נבחר במעשיו ונתעלה, ונקבע להיות אילן מעולה ויקר, כפי מציאות האנושית במדריגתו העליונה, וניתן לו להוציא ענפיו כפי חקו. ואז נתחלק העולם לשבעים אומות, כל אחד מהם במדריגה ידועה, אבל כלם בבחינת האנושיות בשפלותו, וישראל בבחינת האנושיות בעילויו.

רמח"ל, דרך השם, ח"ב פ"ד

- ישראל ואומות העולם שווים מצד הטבע האנושי, אבל מצד עניני התורה, הם נבדלים כמינים שונים.
- לולי חטאו של אדם הראשון, הוא היה מוליד תולדות במדרגה אנושית מעולה, ובמבנה האנושות הזאת נקבע שיהיו ראשים ונטפלים, אמנם גם כל הדרגות, גם ראשים וגם נטפלים יצטרכו לעבור שני מצבים: מצב של שורשים ומצב של ענפים.
- אע"פ שבפועל אדם הראשון ירד ממדרגתו לדרגת אנושות שפלה, נשאר לאנושות בכח מן הרמה העליונה, ועל ידי זה קיימת אפשרות להתרומם ולחזור לאותה מדרגה. הזמן להשתדלות זו הוגבל (תקופת השרשים – עד דור הפלגה).
- אברהם לבדו נתעלה ונקבע כשורש לאנושות ששבה למדרגתה הראשונה, וניתן לו להוציא ענפיו לפי מדרגתו, ואילו שאר האנשים נשארו ונקבעו בדרגת אנושות שפלה.
- שבעים אומות – הן 70 שורשים שתוכננו למצב של אנושות ברמה מעולה, בתכנית שהיתה לפני החטא. לאחר החטא לכולם נשארה בחינת "בכוח" של אנושות מעולה, אך כיון שלא הוציאו כוחם זה אל הפועל, נסתלק כח זה מן הענפים, רק בענפיו של אברהם אבינו שהוציא אל הפועל בחינת האנושות מעולה, נשאר לדורות הכוח להוציא שוב ושוב אל הפועל את האנושות המעולה.

ה'. העולם נברא בשביל ישראל

לא ברא הקב"ה את העולם אלא בשביל ישראל, שאין ראשית האמור כאן אלא ישראל.

אוצר המדרשים מעשה בראשית ומעשה מרכבה

ו'. ההבדל בין ישראל לעמים

לא. אמר החבר: בדין הענין הטבעי נתחייב לקיחת המזון, והגידול, וההולדה, וכוחותם וכל תנאיהם. והתיחד בזה הצמח ובעלי חיים מבלעדי האדמה והאבנים והמוצאים והיסודות:

לב. אמר הכוזרי: זה כלל שצריך לפרוט אותו, אבל אמת הוא.

¹²¹ "מינים קבועים" – היינו שכל שורש מוציא ענפים לפי התכונה הקבוע בשורש. אבל כל המינים הללו אינם נבדלים זה מזה מהותית, באשר כולם מן האנושות השפלה, בשונה ממה שנאמר בתחילת הקטע שישראל ואומות העולם נבדלים זה מזה "כמינים מתחלפים לגמרי".

לג. אמר החבר: ובענין הנפשי התיחדו בעלי חיים כלם, ונתחייבו ממנו תנועות וחפצים ומדות וחושים נראים ונסתרים וזולת אלה.

לד. אמר הכוזרי: גם זה אין דרך לדחותו.

לה. אמר החבר: ובדין הענין השכלי התיחד המדבר מכל החיים. והתחייב ממנו תקון המדות והמעון והמדינה והיו הנהגות ונמוסים מנהגיים.

לו. אמר הכוזרי: גם זה אמת.

לז. אמר החבר: ואיזו מדרגה אתה חושב למעלה מזאת.

לח. אמר הכוזרי: מעלת החכמים הגדולים.

לט. אמר החבר: איני רוצה לומר אלא מעלה תפריד את בעליה פרידה עצמית, כהפרד הצמח מן הדומם והפרד האדם מן הבהמה, אבל הפרידה ברב ומעט אין לה תכלית, מפני שהיא פרידה מקרית, ואינה מעלה על דרך אמת.

מ. אמר הכוזרי: אם כן אין מעלה במורגשים יתירה על מעלת בני אדם.

מא. אמר החבר: ואם ימצא אדם שיבא באש ולא יוזק בו, ויעמוד מבלי מאכל ולא ירעב, ויהיה לפניו זוהר שאין העין יכולה להסתכל בו, ולא יחלה ולא יחלש, וכאשר יגיע אל תכלית ימיו, ימות לרצונו, כמי שיעלה על מטתו לישן, ויישן בעת ידוע ובשעה ידועה, עם ידיעת העבר והעתיד מה שהיה ומה שיהיה, הלא המעלה הזאת נפרדת בעצמה ממעלת בני אדם.

מב. אמר הכוזרי: אבל המעלה הזאת אלהית מלאכותית אם היא נמצאת, וזה מדין הענין האלהי לא מן השכלי ולא מן הנפשי ולא מן הטבעי.

מג. אמר החבר: אלה קצת תארי הנביא אשר אין עליו חולק, אשר נראה על ידו להמון התחברות הדבר האלהי בהם ושיש להם אלוה מנהיגם כרצונו וכפי עבודתם והמרותם, והגיד להם הנעלם, והודיע איך היה חרוש העולם ויחס בני אדם קודם המבול, היאך נתיחסו אל אדם והיאך היה המבול ויחס השבעים אומות אל שם חם ויפת בני נח, והיאך נפרדו הלשונות, ואיפה שכנו, והיאך צמחו המלאכות ובנין המדינות ושני העולם מאדם ועד עתה.

כוזרי, מאמר ראשון, ל"א-מ"ג

- ההבדל בין ישראל לאומות העולם הוא לא פחות מהבדל בין צמחים לבעלי חיים ובא לידי ביטוי ביכולת הנבואה.

ז'. הבחירה של ישראל בגלל סגולתם המיוחדת

קא. אמר החבר: לא קרא משה לתורתו זולתי עמו ואנשי לשונו, ויעד אותם הבורא להזהיר על תורתו כל הימים על ידי הנביאים, ועשה כן כל ימי הרצון והזמן שהיתה השכינה ביניהם.

קב. אמר הכוזרי: והלא היה יותר טוב שיישר הכל והיה זה יותר נכון וראוי בחכמה.

קג. אמר החבר: והלא היה יותר טוב שיהיו החיים כלם מדברים. אם כן כבר שכחת מה שקדם בהמשך זרע אדם, והיאך חל הענין האלהי באיש, שהיה לב האחים וסגולת האב, מקבל לאור ההוא, וזולתו כקליפה איננו מקבל אותו, עד שבאו בני יעקב כלם סגולה ולב, נבדלים מבני אדם בענינים מיוחדים אלהיים, שמים אותם כאלו הם מין אחר מלאכותי, מבקשים כלם מעלת הנבואה ורובם מגיעים אליה, ומי שלא יגיע אליה, קרוב לה במעשים הנרצים והקדושה והטהרה ופגיעת הנביאים. ודע, כי כל אשר יפגע נביא בעת פגעו אותו ושמעו דבריו האלהיים מתחדשת לו רוחניות ונפרד מסוגו בזכות הנפש והשתוקקה אל המדרגות ההם והדבקו בעונה ובטהרה. זאת תהיה אצלם הראיה הנראית והאות הבהיר בגמול העולם הבא, כי המבוקש ממנו איננו, אלא שתשוב נפש האדם אלהית, תפרד מחושיו ותראה העולם ההוא העליון ותהנה בראיית האור המלאכותי ושמיעת הדבור האלהי, כי הנפש ההיא תהיה בטוחה מן המות כשיכלו כליה הגופיים. וכאשר תמצא תורה שמגיעים בידיעתה ומעשיה אל המדרגה הזאת

במקום אשר צותה ועם הענינים אשר צותה בהם, היא מבלי ספק התורה שמובטח בה להשאיר הנפשות אחר כלות הגופות.

כוזרי, מאמר ראשון, ק"א-ק"ג

- כשם שלא נבראו כל בעלי חיים להיות בדרגה אחת, כך גם בני האדם לא נבראו להיות בדרגת ישראל.
- ישראל נבדלו משאר בני אדם בתכונתם האלוקית: כולם מסוגלים לדרגת נבואה ורבים הגיעו אליה או קרוב אליה. סגולה זו עברה מאדם הראשון בתורשה ליחידים שבכל דור, עד שהפכה (מבני יעקב והלאה) לתכונה כללית בכל ישראל.
- מהותה של סגולה זו ("ענין האלוקיי") – דביקות בין בורא לנברא, אשר שיאה הוא נבואה. לכן סגולה זו מתגלית גם בדרגות קדש אשר מתחת לדרגת הנבואה. למעשה כל קשר בין בורא לנברא על ידי אמונה, תורה ומצוות, הוא גילוי של סגולת ישראל וניצוץ מדרגת הנבואה.

ח'. בחירת ה' בישראל מצד עצמותם

ההפרש אשר יש בין ישראל לאומות; כי שם יתברך בחר בישראל בעצם, ולא בשביל מעשיהם הטובים. שלא לומר דוקא כאשר הם עושים רצונו של השם יתברך אז בחר בהם, ולא כאשר אין עושים רצונו של השם יתברך, ולפיכך כתיב "והייתי לכם לאלקים" קודם, ואחר כך "והמה יהיו לי לעם", כלומר מה שהשם יתברך בחר בישראל הוא קודם, ואף כי ישראל אינם מקבלים אלקותו. לכך לא כתב גם כן קודם בחירת אברהם מעשיו הטובים, שלא תאמר כי הוא יתברך בחר באברהם ובזרעו אחריו בשביל מעשיהם, ואז היה לך לומר כאשר אין מעשיהם טובים ימאס בהם, שדבר זה אינו, רק כי הבחירה בהם מצד עצמם, וזוהי בחירה כללית. אבל באומות כתיב קודם "להיות לי לעם", שכאשר מעשיהם טובים וצדיקים אז השם יתברך מקרב אותם, ואין הקירוב אליהם רק מצד הפרטים, לא בחירה כללית. ולכך אצל נח, שהשם יתברך קרבו, זה היה בשביל מעשיו בלבד, ולכך לא היה הבחירה בזרעו כלל.

מהר"ל, נצח ישראל פרק יא

- מעשיו הטובים של אברהם אבינו קודם בחירתו, לא נכתבו בתורה, בגלל שבחירת ה' בישראל לא באה מצד מעשיהם. מאותה סיבה הבחירה בישראל לא תסור, גם כשמעשיהם אינם טובים.

ט'. עצמיותם ופנימיות לבם של ישראל – טובה היא, וחטאם רק בחיצוניות

השם יתברך הוא לבן של ישראל כמ"ש בשיר השירים רבה ע"פ ולבי ער וגו'. וזהו החילוק בין ישראל לעמים דאפילו פושעי ישראל שהרבה עבירות עד אין קץ אף על פי שחטא ישראל הוא ונקרא אסא דקאי ביני הוצי (סנהדרין מד). דאפילו פושעי ישראל מלאים מצות ומעמקי לבבם דבוק בהשם יתברך שהוא שורש נקודת ליבם כדרך שאמרו (ברכות יז). גלוי וידוע שרצוניהם לעשות רצונך ומי מעכב השאור שבעיסה, וכדרך שאמרו הרמב"ם (פ"ב מה' גירושין) בטעם כופין עד שיאמר רוצה אני. ודבר זה אי אפשר לעמוד עליו שום בריה רק השם יתברך מעיד שהוא כן אצל ישראל.

ר"צ הכהן, רסיסי לילה, אות מד

י'. רצונו הפנימי של כל בן ישראל - לעשות כל המצוות ולהתרחק מן העבירות

מי שהדין נותן שכופין אותו לגרש את אשתו, ולא רצה לגרש - בית דין של ישראל בכל מקום ובכל זמן, מכין אותו עד שיאמר, רוצה אני; ויכתוב הגט, והוא גט כשר. וכן אם הכוהו גויים ואמרו לו, עשה מה שישראל אומרים לך, ולחצו אותו ישראל ביד הגויים, עד שיגרש - הרי זה כשר; ואם הגויים מעצמן אנסוהו עד שכתב, הואיל והדין נותן שיכתוב - הרי זה גט פסול:

ולמה לא בטיל גט זה, שהרי הוא אנוס, בין ביד גויים, בין ביד ישראל – שאין אומריין אנוס, אלא למי שנלחץ ונדחק לעשות דבר שאינו מחוייב מן התורה לעשותו, כגון מי שהוכה עד שמכר, או נתן; אבל מי שתקפו יצרו הרע לבטל מצוה, או לעשות עבירה, והוכה עד שעשה דבר שחייב לעשותו, או עד שנתרחק מדבר שאסור לעשותו – אין זה אנוס ממנו, אלא הוא אנוס עצמו בדעתו הרעה: לפיכך זה שאינו רוצה לגרש – מאחר שהוא רוצה להיות מישראל, רוצה הוא לעשות כל המצוות ולהתרחק מן העבירות; ויצרו הוא שתקפו. וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר, רוצה אני כבר גירש לרצונו:

רמב"ם, הלכות גירושין פ"ב כ, כב

י"א. ישראל נמשלו לאשה, שידיה מפוחמות – הלכלוך הוא חיצוני בלבד

ואמר רבי יצחק מעשה בקרתנית אחת שהיה לו שפחה כושית שירדה למלאת מן העין היא וחברתה, אמרה לחברתה: חברתי למחר אדוני מגרש את אשתו ונוטלני לאשה! אמרה לה למה? בשביל שראה ידיה מפוחמות. אמרה לה אי שוטה שבעולם ישמעו אזניך מה שפיך מדבר, ומה אם אשתו שהיא חביבה עליו ביותר את אומרת מפני שראה ידיה מפוחמות שעה אחת רוצה לגרשה, את שכלך מפוחמת ושחורה ממעי אמך כל ימיך, על אחת כמה וכמה.

מדרש רבה שיר השירים פ"א, מ

י"ב. סוד שני השעירים של יום כיפור

הן עשו אחי איש שעיר גבר שיידן כמה דאת אמר ושעירים ירקדו שם. ואנכי איש חלק כמה דאת אמר כי חלק ה' עמו. ר' לוי אמר לקוויץ וקרח שהיו עומדים על שפת הגורן עלה המוץ בקוויץ ונסתבך בשערו עלה המוץ בקרח ונתן ידו על ראשו והעבירו כך עשו הרשע כל השנה כולה הוא מתלכלך ואין לו במה יתכפר אבל יעקב בא יום הכיפורים ומתכפר כמה דאת אמר כי ביום הזה יכפר עליכם.

ילקוט שמעוני בראשית כז

- עם ישראל נמשל לאדם קרח, שאינו מסתבך בלכלוך. החטאים, הם חיצוניים בלבד, על כן נקל לו להתכפר ביום כיפור, מה שאין כן עשיו שלכלוך החטאים מסתבך בשערו, וקשה ביותר להוציאו.

י"ג. עם ישראל נקראו בנים למקום

הוא ה'יה אומר, חביב אדם שנברא בצלם. חבה יתרה נודעת לו שנברא בצלם, שנאמר, כי בצלם אלהים עשה את האדם. חביבין ישראל שנקראו בנים למקום. חבה יתרה נודעת להם שנקראו בנים למקום, שנאמר, בנים אתם לה' אלהיכם. חביבין ישראל, שנתן להם כלי חמדה. חבה יתרה נודעת להם שנתן להם כלי חמדה שבו נברא העולם, שנאמר, כי לקח טוב נתתי לכם, וגו'.

פרקי אבות פרק ג, יד

- הבנים מקבלים תכונות אביהם בתורשה, וגם אם תכונות הללו לא מתגלות בהם, הן קיימות בכח. סגולת ישראל קיימת בכל יהודי גם אם לא יוצאת אל הפועל.

י"ד. שילוב ומיזוג שני היסודות בבחירת ישראל: יסוד הבחירה ויסוד הסגולה

והנה עוד ענין עיקרי אודיעך, והוא שיש לכנסת ישראל שורש של קדושה, שהיא כללית לכל האומה הקדושה מצד היותם ישראל, ואפילו לרעים שבהם, שהרי ארז"ל (סנהדרין מד ע"א), "אף על פי שחטא – ישראל הוא". ואף על פי שדבר זה מושרש בענינים גבוהים מאוד, בהיות ישראל משתלשלים ממנו ית', כמו שאמר הכתוב (איכה ג, כד), "חלקי ה' אמרה נפשי על כן אוחיל לו", אף על פי כן הנהגת העולמות הרבה והרחבה מאוד בכל סדרי הנמצאות לטוב או

למוטב אינה תלויה בזה, אלא בענין המעשים של בני האדם, לדון כל אחד לפי מעשיו. ונמצא שיש מציאות לכנסת ישראל – מציאות כללי שאין לו תולדות הרבה וענפים רבים, אבל הוא מציאות שאינו כל כך עיקרי, אף על פי שהוא גבוה הרבה. ועוד יש מציאותה העיקרי, שהוא מציאותה לפי ענין העבודה שבידה, שתלויים בה כל עניני ההנהגה הגדולה והעמוקה.

רמח"ל דעת תבונות ק"ס

- שתי מעלות יש לישראל: (1) קדושתם הכללית העליונה מצד היותם ישראל, המשותפת לכל בני האומה; (2) קדושת מעשיהם הטובים של כל אחד ואחד.
- השורש של המעלה הראשונה הוא גבוה מאד, אך המעלה עצמה אינה עיקרית כל כך. מעלה שניה – שרשה אינו גבוה, אך היא העיקרית מבחינת הנהגת ה' את הבריאה.

ט"ו. ההבדל בין ישראל לעמים מצד השגחה

ח. והנה בשעה שנחלק העולם כך, שם הקב"ה ע' פקידים מסוג המלאכיים, שיהיו הם הממונים על האומות האלה, ומשקיפים עליהם ומשגיחים על עניניהם. והוא ית"ש לא ישגיח עליהם אלא בהשגחה כללית, והשר הוא ישגיח עליהם בהשגחה פרטית, בכח שמסר לו האדון ב"ה על זה. ועל דבר זה נאמר, רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה. ואמנם לא מפני זה תעדר ח"ו ידיעתו ית' בפרטיהם, כי הכל צפוי וגלוי לפניו ית' מעולם, אבל הענין הוא, שאינו משגיח ומשפיע לפרטיהם. ודבר זה תבינהו במה שנבאר עוד לפנינו בס"ד:

ט. ואולם במעשיהם של ישראל תלה האדון ב"ה תיקון כל הבריאה ועילויה כמש"כ, ושעבד כביכול את הנהגתו לפעלם, להאיר ולהשפיע או ליסתר ולהתעלם ח"ו על פי מעשיהם. אך מעשה האומות לא יוסיפו ולא יגרעו במציאות הבריאה, ובגילוי ית"ש או הסתרו, אבל ימשיכו לעצמם תועלת או הפסד, אם בגוף ואם בנפש, ויוסיפו כח בשר שלהם או יחלישוהו:

י. ואמנם אע"פ שאין הקב"ה משגיח על האומות בפרטיהם, כבר אפשר שישגיח בהם לצורך יחיד או רבים מישראל. אמנם זה בבחינת המקרים האמצעיים שביארנו בפרק הקודם:

רמח"ל, דרך ה' חלק ב פרק ד

- השגחה על עם ישראל היא השגחה פרטית, והשגחה על אומות העולם היא השגחה כללית בלבד (אא"כ הקב"ה משגיח עליהם בפרטיהם לצורך ישראל).

ט"ז. שני דברים בונים יחד קדושת עם ישראל: הסגולה והבחירה

שני דברים עיקריים ישנם שהם יחד בונים קדושת-ישראל וההתקשרות האלוקית עימהם. הא' הוא סגולה, כלומר טבע הקדושה שבנשמת ישראל מירושת אבות, כאמור: "לא בצדקתך וגו'" "רק באבותיך חשק ד' לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם" "והייתם לי סגולה מכל העמים"; והסגולה הוא כוח קדוש פנימי מונח בטבע-הנפש ברצון ד', כמו טבע כל דבר מהמציאות, שאי-אפשר לו להשתנות כלל, "כי הוא אמר ויהי", "ויעמידם לעד לעולם".

וה-ב' הוא ענין הבחירה, זה תלוי במעשה הטוב ובתלמוד-תורה. החלק של הסגולה הוא הרבה, באין ערוך כלל, יותר גדול וקדוש מהחלק התלוי בבחירה אלא שברית כרותה היא, שהסגולה הפנימית לא תתגלה בזמן הזה כ"א לפי אותה המידה שהבחירה מסייעת את גילויה, ע"כ הכול תלוי לפי רוב המעשה וקדושה האמונה ותלמוד-תורה.

והשי"ת, הנוהג בחסדו בכל דור מסדר הוא את סידרי הנשמות הצריכות להופיע בעולם לפעמים כח-הבחירה מתגבר וכח-הסגולה עומד במצב ההעלם ואינו ניכר, ולפעמים כח-הסגולה מתגבר וכח הבחירה עומד במצב הנעלם.

רב אברהם יצחק הכהן קוק, 'אגרות הראי"ה', אגרת תקנ"ה

- הסגולה – קדושה טבעית, תורשתית, הבחירה – תלמוד-תורה ומעשים טובים.

- חלק הסגולה קדוש מחלק הבחירה, אולם אין הסגולה מתגלה אלא על ידי בחירה.

שויון טוטאלי

השאיפה המרכזית של העידן הפוסטמודרני, ליצור עולם חד-גווני (לפי חזונו של ג'ון לנון), מתפשטת לכל תחומי החיים, הרבה מעבר לשאלה של רב-תרבותיות. לא מספיק למחוק את ההבדל בין גן עדן וגיהנום, לבטל דתות ולמחוק גבולות בין מדינות ועמים – חייבים למחוק את כל הזהויות משום שהן יוצרות את ההבדלים, וגם משום שכל זהות בעצם מגבילה ומדכאה.

המטרה הראשונה: זהות גברית ונשית. למה בכלל לתייג את האנשים כ"גברים" ו"נשים"? מי אמר שאין אלו אלא קטגוריות תרבותיות או פוליטיות? כך שואלים הוגי דעות פוסטמודרניים. לכאורה, התשובה היא פשוטה: הלא זו מציאות פיזית טבעית! מבחינת מבנה הגוף ותיפקודו וכן מבחינה מנטלית יש הבדל גדול בין נשים לגברים – לא כך? בעידן המודרני זו היתה תשובה מספיקה: אף אחד לא היה מעלה על דעתו להטיל ספק בנתונים של מדעי הטבע. אבל בעידן הפוסטמודרני לא מתרגשים מקביעות המדע, כיון שרואים אותן כתלויות תרבות ויחסיות – כולל קביעות עובדתיות. לכן במאה ה-21 הולכת וגוברת הנטייה לטשטש כל הבדל בין גברים לנשים. חלוקת המין האנושי לגברים ונשים הוגדרה כ"הבניה תרבותית", כלומר, דבר שאינו טבעי, אלא תוצאה של תהליכים חברתיים.

י"ז. הבדלים בין נשים לגברים

בשנת 2017 הקדיש כתב עת הרפואי Journal of Neuroscience גיליון שלם – 791 עמודים – לשבעים ושלושה מחקרים עכשוויים על הבדלים משמעותיים בתפקודי המוח בין נשים לגברים. ברור שבאופן בסיסי גברים ונשים דומים אלו לאלו, שהרי כולם שייכים לאותו מין ביולוגי. אך לצד המכנה המשותף הרחב, בתחומים רבים בנים ובנות שומעים אחרת, מריחים אחרת, רואים אחרת, חושבים אחרת ומתנהגים אחרת...

למרות הממצאים הברורים הללו מעולם המחקר של מדעי הטבע, המיינסטרים האקדמי בתחום מדעי החברה והרוח הולך ככיוון שונה בתכלית. חוקרים רדיקליים ממשיכים להתעקש שעצם חלוקת האנושות לנשים וגברים היא הבניה חברתית דכאנית... האם בהכרח צריכה להיות התאמה בין מין ביולוגי (זכר או נקבה) וזהות מגדרית (גבר או אישה)...? התיאוריה הקווירית¹²² טוענת שלא. במקום שתי זהויות נוקשות – גבר ואישה – התיאוריה הקווירית דוגלת במגוון עצום של בחירות מגדריות ומיניות, שכל אדם יוצר צירוף אחר שלהן...

העיסוק האינטנסיבי בטרנסג'נדרים והצגתם כדגל של השינוי התרבותי הנאור קשורים באמונה ש"הטרנסים" מערערים יותר מכול את תפיסת הזהות המינית והמגדרית. הטענה שכל מי שמרגיש כאישה הוא אכן אישה, היא טענה פרדוקסלית. אם אין שום הבדל מהותי בין נשים לגברים, אם אין תשובה מהותית לשאלה מהי אישה, איך מישוהו יכול "להרגיש כאישה"?

למעשה, הקמפיין הזה אינו מנסה להגן על זכויות, אלא לקדם השקפה רדיקלית על האדם ומבטאו, וליתר דיוק: על מחיקת טבעו ופירווקו. ודאי שברמה האישית יש יחידים שזהותם המינית מעורפלת ומורכבת, ויש להשתדל לסייע להם ברגישות¹²³. אך המהלך התרבותי העכשווי משתמש בעובדה הזאת ומציג אותה לא כבעיה אלא כהגינה: מדוע להתחייב לזהות מוגדרת ומקובעת, במקום להיות בקרב סגנוני של החלפת סגנונות ונמיות מיניות? ואכן, חברת פייסבוק הודיעה בשנת 2014, שתפסיק לאלץ את משתמשיה לבחור בין שתי אפשרויות מגדריות: גבר או אישה. במקום שתי

¹²² תאוריה חדשה, המערערת על עצם המושג של זהות מינית ומגדרית.

¹²³ לדעת ד"ר פול מקיין ששימש כפסיכיאטר ראשי בבית החולים ג'ון הופקינס בבולטימור, "הדיסמורפיה המגדרית" היא הפרעה פסיכולוגית השייכת לאותה משפחה כמו אנורקסיה והפרעת זהות של שלימות הגוף. הסובלים מהפרעות אלו נתונים לאמונה כוזבת שהם שמנים, מכוערים, או נכים. לדעתו של מקיין, הטיפול בדיסמורפיה ע"י ניתוחים לשינוי המין כמוהו כטיפול באנורקסיה על ידי שאיבת שומן...

האפשרויות המסורתיות הללו הציעה פייסבוק חמישים ושמונה (!) אפשרויות בחירה, ההולמות גם זהות מינית מורכבת. המהלך הזה הוא המיצוי ההגיוני של הנטייה התרבותית הרווחת.

חיים נבון, "מכים שורשים", עמ' 65

- החלוקה לגברים ולנשים אינה "הבניה חברתית", אלא עובדה בסיסית של טבע האנושי.
- העיסוק האינטנסיבי של כלי תקשורת בטראנסג'נדרים נובע מאמונה ש"הטרנסים" מערעים לגמרי את הזהות המגדרית.

לפי התפיסה השוויונית של פוסטמודרניסטים פרוגרסיביים, לשום אדם אין תפקיד ייחודי או מעמד שונה, לאף אחד אין זהות המבדילה אותו מאחרים, ולפיכך אין שום סיבה שאחד יקבל תווית אישה, והשני – גבר. הם מדברים על הנזק העצום הכרוך בתפקידים מגדריים מסורתיים. ומה הוא הנזק? הגבלת הזדמנויות והחלטות חופשיות של אנשים! הם מדברים על גיוון ופלורליזם, על פתיחות אינסופית לדרכי חיים שונות. אך זה אינו גיוון של מהויות אנושיות שונות, שהרי לדידם, אין לאדם כל מהות. האדם הוא יצור מופשט, העוטה ופושט ללא הרף מגוון בגדים ותחפושות, שכולם שקולים זה לזה, כי אין שום אמת מידה שיכולה למדוד את ערכם. הפתיחות האינסופית אינה יוצרת אריג ססגוני ומגוון, כמו שטיח פרסי, אלא עיסה אפורה וסתמית.

י"ח. עמדתם של חז"ל בעניו הבדל בין גברים לנשים

אמר רב יוסף קסבר עולא נשים עם בפני עצמן הן.

מסכת שבת דף סב עמוד א

י"ט. מה פירוש "עם בפני עצמן"?

אמר רב יוסף קסבר עולא נשים עם בפני עצמן הן. פי' משונים הם מן האנשים לכל דבר, ומי שראוי לזה אין ראוי לזה.

פסקי רי"ד מסכת שבת דף סב עמוד א

כ'. איסור טשטוש של הזהות המינית

לא יהיה כלי גבר על אשה ולא ילבש גבר שמלת אשה כי תועבת יקוק אלהיך כל עשה אלה: פ
 כש"י: לא יהיה כלי גבר על אשה – שטהא דומה לאיש כלי שתלך בין האנשים.

דברים פרק כ"ב, פסוק ה

כ"א. שוויון בין בני אדם לבעלי חיים

מחיקת כל זהות ומהות, מאפשר גם להכניס למשוואה את בעלי החיים. השיח סביב זכויות בעלי החיים נסמך על מחיקת צלם האלוהים שבאדם. אם אין בבני האדם כל מהות חיובית הקורנת מתוכם והמגדירה אותם, מה יתרום על בעלי החיים? למה נמנע מהאחרונים את הזכויות שאנו מעניקים לראשונים?

ואכן, כך כתב שופט בית המשפט המחוזי בחיפה, דניאל פיש, בשנת 2013:

"דעתי היא כי ראוי שהמשפט יתקדם מתפיסות המשקפות חמלה בלבד כלפי בעלי חיים לתפיסות שתכרנה בכך שלבעלי חיים זכויות משפטיות עצמאיות ברמה מסוימת... מהבחינה המדעית, הראייה כי המין האנושי עליון על פני מינים אחרים הופרכה כבר לפני יותר ממאה וחמישים שנה על ידי צ'רלס דרווין... אין הצדקה רציונלית לראייה של מין זה או אחר (כולל האדם) כ'עליון'."

בעקבותיו צעד שופט אחר, והפעם מבית משפט השלום בחיפה:

"כלבים חיים בקרבת בני אדם ולמעשה אין הבדל בין השניים. המושג צער בעלי חיים נקבע בעבר, אך כיום נראה לי שיש להחליפו בהגנה על כל חי, ללא הבדל אם מדובר בחיה או באדם".

אם כן, קרוב היום שגם בעלי החיים ידרשו את חלקם בעוונה. או, למען הדיוק, בני אדם ידרשו את חלקם בשמם; שהרי גישות השוויון הנאורות יכולות אולי לשכנע כמה אנשים תמימים שאין כל הבדל משמעותי בין בעלי חיים לבני אדם, אך אין בכוונת להסביר זאת לבעלי החיים עצמם. רעיונות השוויון הכלל-אורגני, כמוהם ככל רעיון אחר, הם מוגזפים אנטי-¹²⁴. שום כלב מעולם לא דרש להיות שווה לבעלי האנושי, שום נמלה מעולם לא התקוממה כנגד ההיררכיה הנוקשה בקן, שום אריה לא הטיף לצמהונות, וגם שום פרה לא ניסתה לשכנע אריות בהיגיון שבדרך החיים הזאת. מתברר שבכל זאת ישנם הבדלים בין בני האדם לבין החיות...

האם עצם העובדה שהאדם הוא בעל החיים היחיד המטריד את עצמו בשאלת היחס לבעלי חיים אחרים, אינה מלמדת על הבדל מהותי בינו לביןם? בנג'מין פרנקלין היה צמחוני זמן מה, ואז יום אחד שלו חבריו מן המים דג גדול, וכשביתרו את בטנו מצאו בתוכה דג קטן. פרנקלין אמר אז לדג: אם אתם אוכלים זה את זה, אינני רואה מדוע לנו יהיה אסור לאכול אתכם.

חיים נבון, מכים שורשים

הרצון למחוק כל הבדלים בין בעלי חיים לבני האדם הביא להופעתה של גישה חדשה באקולוגיה, מה שמכונה "אקולוגיה עמוקה" (Deep ecology), המתנגדת למושג "איכות הסביבה" המוכר לנו. איכות הסביבה נגועה ב"אנתרופוצנטריות", היינו בתפיסה המסורתית, הרואה באדם נזר הבריאה ומציבה את שאר בעלי החיים כנחותים ממנו, ככאלה שייעודם הוא לשמש כלי לסיפוק צרכיו של אדם. השקפה מיושנת זו מתחשבת באינטרסים של בני אדם בלבד, ואינה מתחשבת באינטרסים של בעלי חיים אחרים. על פי פילוסופית זכויות בעלי החיים, העובדה שהאדם נבון יותר מבעלי חיים אחרים, אין בה כדי להעניק לו עליונות ביחס לשאר עולם החי. המדד למתן זכויות הוא היכולת לחוש ולסבול: כל יצור המסוגל לחוש ולהזדקק, זכאי להגנה על האינטרסים שלו בדמות זכויות. לפי תורה זו, האדם מחויב לגלות יחס שווה לצורכיהם השונים של כל בעלי החיים. ראייה אנתרופוצנטרית המעדיפה אינטרסים של בני אדם דווקא, רק מתוקף השתייכותם למין בני האדם, נחשבת בעיני הוגי דעות פוסטמודרניים לאפליה שרירותית פסולה.

על פי גישה של "אקולוגיה עמוקה", אדם איננו מרכז שסביבו קיים הטבע; יש להכיר ב"טבע" כערך עצמאי שהאדם הוא חלק ממנו – לא יותר מזה. לפי המאמינים בגישה זו, יש למנוע מהאדם לפגוע בטבע בדרכים שונות, כמו דרישה לצימצום הילודה, על מנת להקטין את אוכלוסיית האדם בעולם! האדם והטבע שווי זכויות, והאדם צריך להתייחס לשאר הפרטים כשווים לו ולא כנחותים. יש להעניק לטבע זכויות ועל האדם לכבד זכויות אלו, כפי שהוא רוצה שיכבדו את זכויותיו – ממש לפי כללו של הלל הזקן: "דעלך סני לחברך לא תעביד", רק ש"חברך" – הם בהמות וחיות, בחינת "אמור לי מי חברך ואומר לך מי אתה".

חכמינו קבעו לומר הבדלה בברכת "חונן הדעת" משום שהבדלה בין קדש לחול, בין אור לחושך, בין טוב לרע, בין בהמה לבן אדם, בין ישראל לעמים – זה ביטוי הראשון של דעת האדם.

כ"ב. קין לא הביא קרבן מן החי כי חשב שאסור להרוג בעלי חיים משום שהוא שווה להם

עיקר החטא היה לפי שלא חשב היתרון שיש לאדם על הבעלי חיים לכלום, וחשב גם כן היותו אסור בהריגת הבעלי חיים אחר היותו שווה אליהם לפי דעתו כי כמות זה כן מות זה, וחשב שעיקר תכליתו היה לאכול ולשתות אחר היותו נזון מן הצמחים כבעלי חיים.

ספר העיקרים מאמר ג פרק טו

¹²⁴ ויש אנשים הרגישים ביותר לזכויות בעלי חיים, כמו ג'י' מקנזי אפריל, חוקרת מאוניברסיטת ניו יורק, שפרסמה מחקר על הפליה המגדרית של פרות (Readying the Rape Rack: Feminism and the Exploitation of NonHuman Reproductive Systems), שבני האדם חולבים אותן בגלל היותן נקיבות!

כ"ג. למה הותר לנח לאכול בשר?

כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה (בראשית ט', ג') – טעמים הרבה נאמרו להיתר זה (שהרי לאדה"ר לא הותרה אכילת בשר), והנלענ"ד שיש בהיתר זה טעם חינוכי לחנך את האדם לדעת את ערכו הגדול ומותר האדם מן הבהמה, כי דור המבול חטא בזנות ובגזל. ושורש החטאים האלה מפני שהאדם של הדור ההוא לא הבין את ערך האדם ולמד לדרכי החיה והבהמה, מה הן אינן להן אישות וחיי משפחה, והזכר בוחר לו נקבות ומחליף אותן כאות נפשו – אף האדם חפשי לנפשו. ולפיכך לקחו "להם נשים מכל אשר בחרו – ואפילו בעולת בעל אף הזכר והבהמה", כי אין יתרון לאדם לפי דעתם המוטעת על הבהמה. ומן הבהמה, המגרשת את החלושה ממנה, ממרעה טוב למדו לגזול, ומלאה הארץ חמס ואנדרלמוסיה. והמבול, מלבד הנקמה ברשעים, בא ג"כ ללמד לנח ובניו ודורות הבאים שהאדם הוא מרכז הבריאה, וכשחטא נאבדו עמו כל החיה והבהמה וכל בשר, וגם המזלות לא שמשו בימי המבול, כי אם אין אדם אין צורך בברואים. וכדי לעקור משורש דעה נפסדה זו התיר ה' לנח והדורות הבאים אכילת בשר, כל חי לאמר שהחי מתעלה ע"י האדם האוכלו ובונה את גופו ממנו. אבל אין שום בע"ח רשאי לדרוס ולאכול את האדם: "מיד כל חיה אדרשנו... אדרש את נפש האדם". ומזה ילמוד האדם את ערכו הנעלה וירע "כי בצלם אלהים ברא את האדם", ולא יעשה מעשה בהמה.

הרב זלמן סורוצקין, אזנים לתורה

כשל מוסרי

בפרק הקודם הוזכרה השקפה של מוסר יחסי (רלטיביסטי) שנוסחה לראשונה באמצע מאה 19 ובמאה ה-20 התבססה בפורומים אקדמיים והפכה שם לזרם המרכזי. כזכור, לפי תפיסה המודרנית, האמת האובייקטיבית קיימת רק בתחום המדעי (יותר נכון במדעי הטבע), אבל בתחום המוסר, אין שום קנה מידה מוסרי אובייקטיבי ומוסכם. יתירה מזו, כיון שקיימות בעולם תרבויות שונות, חברות שונות, קהילות שונות, כולן בעלות אופי התנהגותי שונה וערכים שלא תואמים בהכרח את אלה שלנו, הרי שלכל חברה קוד מוסרי משלה. נכון שבחברה שלנו אנו מעדיפים לעשות דברים בדרך מסוימת, אין זה אומר שזו הדרך הטובה ביותר לעשות דברים אלו¹²⁵, אלא לכל היותר זו הדרך הטובה ביותר עבור החברה שלנו.

זו היא תפיסה מודרנית, והיא שמשה נקודת מוצא להשקפה הפוסטמודרנית, אשר הלכה כמה צעדים קדימה (או אחורה). התפיסה הפוסטמודרנית גורסת שאין דרך אחת טובה לחיות את החיים, אפילו באותה חברה עצמה. ההכרה בהעדר האמת, מביאה את החברה הפוסטמודרנית למסקנה חדשה, שאין שום נורמות מוסריות כלל. אין שום התנהגות פסולה – רק יש לדאוג שלא תהיה נוגדת את החוק במדינה. כל התנהגות שהוגדרה בדורות הקודמים כרוע, מתקבלת עכשיו כגוון מסוים של התנהגות האנושית. אם אפשר לראות את השקר כאמת "התלויה בנסיבות" (פוסט-אמת), הרי באותה מידה אפשר לראות את הרע כטוב אלטרנטיבי, פוסט-טוב.

התפיסה המודרנית לא כפרה בהבדלה הבסיסית בין טוב לרע, היא רק טענה שמושגים של טוב ורע הם יחסיים, כלומר, שונים מאדם לאדם, ומחברה לחברה. מנקודת המבט המודרנית, בתוך אותה חברה ניתן להבחין בין מעשה מוסרי לשאינו מוסרי. אבל הגישה הפוסטמודרניסטית כופרת בהבדל בין טוב לרע: בהיעדר אמת אובייקטיבית אין משמעות ל"טוב" או ל"רע". כיון שהכול יחסי והכל תלוי-תרבות, אין שום משמעות לערכים, וכל מעשה אנושי הוא קביל.

נראה שהאירוע המכונן (אע"פ שלא קשור למוסר) היה בתחילת שנת 2021, כאשר חברה אמריקאית גדולה המתמחה במוצרים קוסמטיים, הודיעה ברעש גדול שתשנה באופן קיצוני את מיתוג מוצריה. אם בעבר היא סימנה את המוצרים, כמתאימים לעור נורמלי, שמן או יבש, הרי מהיום מילה "נורמלי" תיעדר מפרסומיה. מהיום מושג "נורמה" בל יראה ובל ימצא! הרי בעצם הקביעה שיש דבר נורמלי, אנחנו טוענים שיש גם דבר שיוצא חוץ לנורמה, וזה נוגד את ההשקפה הפוסטמודרנית

¹²⁵ הסירוב לשפוט מבחינה מוסרית את האידאולוגיות ואת המסורות תרבותיות, שמנוגדות לערכי מערב, מאפשר לתייג את הרלטיביזם המוסרי כגישה אנטי-מוסרית.

באופן קיצוני. מבחינתה, אין שום נורמה – הכל מקובל וכולם שווים! אם פעם היו מבחינים בין חכמה לשכלות, היום רואים את השכלות כסוג מיוחד של חכמה, מה שנחשב פעם למום, היום נידון כמראה אלטרנטיבי של גוף האדם.

אם מושג הנורמה בטל ומבוטל, ממילא בטלות גם כל הנורמות המוסריות.

אפשר להשלים עם חוסר הבחנה בין כיעור ליופי, אבל **כפירה בהבחנה בין טוב לרע**, שהיא הבסיס הקיומי של הציוויליזציה האנושית, היא המסוכנת ביותר מכל התופעות של פוסטמודרניזם, והיא מעמידה את החברה המערבית על פי התהום ממש! החברה הפוסטמודרנית מרכזת את כל תשומת הלב אל התחממות הגלובלית וטוענת שהיא סכנה ממשית לציוויליזציה האנושית. זו אשליה! הסכנה החמורה ומיידית, המאיימת על עצם קיומה של אנושות, היא **איבוד כל ערכי מוסר וראיית הטוב והרע כגוונים שונים ומקובלים**.

נסיים בסיפור טרגי: גיי אוסטיין, צעיר אמריקאי, עשה בשנת 2018 טיול אופנים בארצות המזרח. את רשמיו העלה לרשת חברתית. הנה אחד מהם: "אתה קורא את העיתונים, והם מובילים אותך להאמין שהעולם הוא מקום אחד גדול, מלא סכנות. הנרטיב ממשיך: אי אפשר לסמוך על אנשים. אנשים רעים. אנשים הם רשעים... אני לא קונה את זה. **הרוע הוא מושג מדומה שהמצאנו כדי**

להתמודד עם המורכבות של בני אדם שונים, בעלי ערכים, אמונות ונקודות מבט שונות משלנו!"

כמה שבועות אחרי שהעלה את הפוסט הזה לרשת, גיי אוסטיין נהרג על ידי לוחמי דע"ש, שלא היו חלילה אנשים רעים, פשוט הם היו אנשים שונים ממנו, והשקפתם לא היתה קרובה להשקפה הפוסטמודרנית של הצעיר המסכן.